

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Актуальність теми: В умовах сучасного розвитку української держави процес національного відродження має важливе значення для філософського осмислення історичної пам'яті нації. На сучасному етапі процес утвердження української держави вимагає трансформації самосвідомості нації, збереження культурних традицій та цінностей українського народу.

Усі ці аспекти стають можливими лише шляхом виникнення нових принципово концептуальних підходів до висвітлення історії України. Такі підходи до осмислення національного процесу в Україні, дозволили б з'ясувати закономірності розвитку та особливості української культури під час потрібного періоду. Дане надає можливість визначення такого поняття, як «національний характер». Саме це поняття відноситься до найбільш вживаних у філософських контекстах, а часом до найбільш дискусійних філософських досліджень у культурному та соціологічному аспектах. Воно уособлює в собі цілий напрямок філософії та синтезу суспільних наук, що відоме під назвою «характерологія народу». Вона визначається, як осмислення історичного поступу людства та його культури через уособлення людської особистості у різних психологічних типах з виокремленим поняттям «людина культури» неначе ідеального людського типу, що сформувався під дією національної культури, що відтворюється нею як єдина прийнятна форма людського існування. Поняття «національний характер» є невід'ємною складовою для осмислення складних процесів становлення та розвитку самосвідомості народу.

Основним завданням сучасного відродження нації є дослідження її філософсько-історичних аспектів у різні періоди існування української держави. Завдяки цьому можна висвітлити інтелектуальну історію України та національні проблеми, що були актуальними в даний період. Важливим завданням цього дослідження є усвідомлення закономірності розвитку української національної ідеї через призму філософських думок різних українських філософів даного періоду.

Над проблемою національної ідеї працювали такі дослідники: Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Д. Донцов, О. Потебня, Г. Моргантау, В. Маркус, Е. Гобсбаум, С. Грабовський, О. Забужко, Ф. Ніцше, О. Рудакевич, І. Старовойт, А. Фурман, А. Шопенгауер та інші.

Мета дослідження: аналіз історико-філософських аспектів, що мали вплив на українську національну ідею. Здійснити огляд формування української національної ідеї та формування української держави.

Завдання дослідження: визначити та проаналізувати вплив різних факторів та чинників на українську національну ідею.

Об'єкт дослідження: українська національна ідея, як один із основних рушійних напрямків формування української держави.

Предмет дослідження: особливості української національної ідеї, що висвітлюються через призму філософських понять в контексті формування української держави.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. українська інтелігенція починає замислюватися над важливими критеріями існування української держави. Одними із основних чинників вони вважали українську національну ідею, що існувала ще з часів Київської Русі. Завдяки підтримці української ідеї вона стає усвідомленою, буттєвою. Завдяки українській інтелігенції українська філософія цього часу розвивалася на одному рівні з процесом пробудження національної самосвідомості, потребою українського народу національно самовизначитись. Українська філософія, що об'єднана національною ідеєю, є складним проблемним полем різних методологічних підходів, світоглядних принципів, духовних цінностей, стратегічних і тактичних прийомів на шляху до реалізації національної мети: утворення і розбудови Української держави.

У розвитку України XIX ст. відбулися події, що сприяли зародженню та розвитку нової української культури. У цей час формується новий тип національної інтелігенції, яка не тільки не цуралася національного життя, а й намагалася вивчати його побут, культуру, мову.

У грудні 1845 року було створено Кирило-Мефодіївське товариство, яке взяло собі за мету розвивати нову інтелектуальну культуру та філософію, що могла б ґрунтуватися на осмисленні реальної дійсності та аналізі суспільно-політичного життя. На той час

учасниками товариства були: письменник та культурний діяч Микола Костомаров, історик і художній діяч Пантелеймон Куліш та видатний український поет, художник та український діяч національного характеру Тарас Шевченко. Їхньою основною метою було визволення України від соціального та національного поневолення, об'єднання всіх слов'янських народів на основі християнської віри.

Одні із основних етапів у розробці філософії української національної ідеї XIX ст., були пов'язані з діяльністю представників громадівського руху. Вони продовжили справу Кирило-Мефодіївського товариства, активісти на рівні філософської діяльності здійснювали виокремлення України і породили нову ланку української інтелігенції.

Великий поштовх формуванню ідей українського світогляду надали трагічні події у житті України в другій половині XIX ст. Спочатку це поневолення українського народу двома могутніми імперіями – Російською та Австрійською. Політична історія України козацької доби закінчилась. Україна втратила державність, було знищено Запорізьку Січ, а згодом скасовано всі права, якими користувалося населення. В 1783 році запроваджено інститут підданства, згідно з яким Україна набула статусу Малоросійської губернії. На культурному житті української нації позначилися й русифікація шкіл, заборона української мови, відвернення інтелігенції від народу. Проте, не зважаючи на ці процеси, духовне життя України в кінці XIX ст. і початку XX ст. характеризується пробудженням почуття своєї національності та окремішності.

Під час діяльності Кирило-Мефодіївського братства проблема українського національного характеру отримала важливе значення. Її розпочали досліджувати та працювати над нею багато відомих діячів української культури [7, с. 21].

Великий внесок в обґрунтування української національної ідеї вніс М. Костомаров. Він показав його у своїх історико-філософських дослідженнях, в центрі яких стояв народ. Саме це спрямовує процес творення історії. За словами письменника, в усіх історіях показано та висвітлено видатних державних діячів, інтелігенцію, в той час як про простий народ усі забувають. Бідний селянин-трудівник ніби й не існує для історії. Чому немає жодних історій про його життя, побут, біль та надії? Історію, насамперед, на думку письменника, потрібно будувати у живій стихії народного життя.

М. Костомаров звертався до народного життя з ціллю показати самотність українського народу, індивідуальність його історії та культури. На той період, це було одним із найважливіших завдань для самоутвердження української національної ідеї. Воно відповідало принципам Кирило-Мефодіївського братства, яке відстоювало ідеал слов'янського федералізму: об'єднання слов'янських народів на основі збереження кожного народу своєї окремішності при загальній свободі [7, с. 21].

Активно боровся за українську національну ідею також Тарас Григорович Шевченко. Він намагався показати її у поетичних образах, які використовував у своїх поезіях. Для нього вона – це ідея знищення колоніальної залежності та шлях для будівництва незалежної України. Поважаючи видатного гетьмана України, Богдана Хмельницького, він віддає йому належне, але засуджує Переяславські угоди, які підштовхнули українську державу до становища кріпацтва та колонії Російської імперії.

Починаючи з молодих років у митця почали прозрівати перші думки нарікання на Бога за те, що він не карає людей за їхні гріхи. Під час перебування у в'язниці Тарас Шевченко ще більше про це задумався, і на основі своїх ідейних уявлень він написав вірш «Якби ви знали, паничі!», який завершив викликом до панства: «Ні! Ні! нічого нема святого на землі! Мені здається, що й самого Тебе вже люде прокляли!». Тарас Шевченко, як і більшість учасників братства, був слов'янофілом. Тобто був за рівноправне об'єднання слов'янських народів в єдину повноцінну українську державу, яка б стала незалежною. На думку письменника, найкращою формою державного правління для розвитку української ідеї є федерація. Ця форма б сприяла розвитку та утвердженню української вольності. Він вважав, що формування української держави є одним із шляхів визволення України, затвердження її мови, ідей та культури [4, с. 21].

Після зникнення Кирило-Мефодіївського братства їхні основні функції перебрали на себе громадівці. Вони вважалися новою елітою, котра заново осмислює свою культурно-історичну спадщину й вона включалася в процес національного самовизначення, що розпочала цей процес з пробудження національної свідомості. Через пожвавлення інтересу народу до української культури, історії, фольклору царський уряд видав заборони щодо всього українського – мови, книгодрукування, вистав у театрі українською мовою, а також пісень. Громадівці намагалися протистояти цим заборонам, вони активно почали випускати

різні журнали, в яких опублікувалися твори українських письменників, засновували недільні школи, товариства з вивчення української історії та філософії, писали та опубліковували нові історичні та літературознавчі дослідження. На їхніх ідеях культивувалася ідея самоцінності нації, як єдиної одиниці [6, с. 74].

Серед них також були представники, які на рівні філософської рефлексії здійснювали виокремлення України як суб'єкта історичного процесу і започаткували нову українську інтелігенцію, серед якої також знайшлися мислителі національного масштабу, які істотно збагатили філософську думку. До діячів, що виділялися на фоні інших, можна віднести О. Потебню.

В основі його праць стоїть передусім мовознавство, теорія літератури. Але також варто відзначити його філософське осмислення дійсності, в яке також входило розуміння національної ідеї.

За словами О. Потебні, можна вважати, що розвиток цивілізації та національного характеру відбувається в інтересах людства. Він був проти пригноблення одного народу іншим, використовуючи при цьому досягнення цивілізацій, переконуючи, що такі дії тільки завдають шкоди людству. На його думку, основними принципами у відносинах народів повинні бути рівноправність та взаємоповага, на основі цього вчений обґрунтував можливість кожного народу на особистий розвиток.

Мову О. Потебня досліджував в контексті таких понять, як народ, нація, націоналізм. Він засуджував Емський указ, який забороняв українську мову, відверто критикував людей, які були носіями «російської ідеї», також він наголошував на недовіру поневоленої нації до нації гнобителів, наголошуючи при цьому на українське прислів'я: «Може ти, москалю, і добрий чоловік, та шинеля твоя злодій» [5, с. 76].

О. Потебня також обґрунтовує таке поняття як «націоналізм», що позначає такий світогляд, який виражає природню національну різноманітність людства. Він конкретизував розуміння значення націоналізму через тлумачення, яке надає він «ідеї національності». О. Потебня також зауважує, що ця ідея може слугувати і прогресу, і реакції, і регресові. Він описав цю ідею у своїх словах: «Ідея національності здатна сприяти людському поступові, якщо вона стверджує взаємоповагу права народів на самостійне існування та розвиток; коли ж через цю ідею стверджують зверхність однієї спільноти над іншою, то вона набуває реакційного смислу» [1, с. 91].

Вклад у дослідження національної української ідеї також вніс І. Франко. Він вніс безліч різних дослідів та відомостей щодо створення та розвитку національної ідеї. Завдяки цьому відрізок часу досліджень філософії національної ідеї прозвали його ім'ям.

Франківський період охоплює громадську діяльність одного покоління інтелігенції, котре взяло на себе впродовж наступних трьох десятиліть головну місію відродження розчленованої між двома імперіями України як специфічної духовної цілості новітнього, так би мовити, секулярного типу. І. Франко, сам безперечно чільна постать і лідер цього покоління, називав його «Молодою Україною» – поняттям, запущеним в обіг з легкої руки вельми цікавого, а нині майже забутого літератора й публіциста Т. Зіньківського [3, с. 81-191].

І. Франко поставив завдання культурного розвитку українського народу пробудження його національної самосвідомості, що неможливо «без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції», «без популярного і вищого письменства», «без преси, яка б могла ясно держати і систематично боронити стяг національності». Франко ставив перед інтелігенцією конкретне завдання: «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя» [2, с. 115 – 120].

Висновки: Українська національна ідея – це основний критерій існування української нації. З початку розвитку української нації невідривно від неї існувала національна ідея. Вона супроводжувала український народ на всіх етапах його історії та розвитку. Можна вважати, що національна ідея розвивалася на одній хвилі з українським народом.

Найбільший вплив на національну ідею здійснювала саме інтелігенція. Адже вона пропагувала власні ідеї серед українського селянства. Завдяки їй змінювалося значення культурної історії та спадщини. Вони намагалися вивести національну ідею на новий рівень. Завдяки чому б українська нація зробила стрибок у власному розвитку.

В даному дослідженні ми проаналізували декількох представників українських діячів, що спромоглися власноруч частково змінити українську національну ідею лише за допомогою власних зусиль.

Можна відзначити кожного дослідника окремо, адже кожен із них вніс свою вагому частку для створення української національної ідеї.

Ми хотіли б також відзначити, що кожен представник свого періоду доповнював зміст національної ідеї власними міркуваннями, що призвело не тільки до піднесення національного духу, але й до розквіту майбутньої держави. Також, для кожного періоду були властиві їм відмінності, що робить кожне формулювання національної ідеї унікальним та неповторним.

Література

1. Горський В. С. *Історія української філософії. Курс лекцій*. – К.: Наукова думка, 1997. – 376 с.
2. Грушевський М. *Український Пьемонт* // *Український Вестник*. – 1906. – 28 мая. – № 2.
3. Зіньківський Т. *Молода Україна, її становище і шлях* // *Писання Трохима Зіньківського: У 2 кн.* – Львів: Б. в., 1896. – Кн. 2.
4. Олександр Опанасович Потебня. – К.: Наукова думка, 1962. – 372 с.
5. Рубан Алла Олексіївна. *Світоглядні особливості українського національного характеру (філософсько-антропологічний аналіз : Дис. ... канд. наук: 09.00.04 – 2008*.
6. Гнасевич Н. В. *Українська національна ідея: генеза та сучасний зміст* / Н. В. Гнасевич // *Світоглядні та соціокультурні засади формування української модерної нації: моногр. / авт.колектив : О. М. Рудакевич (керівник) та ін.* – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 256 с.
7. *Філософія як рефлексія духу : навч. посіб.* / Людмила Рижак ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 640 с.
8. Гнасевич Н. В. *Формивияви української ментальності в контексті формування правової держави* / Н. В. Гнасевич, І. В. Гнасевич, В. К. Паучок // *Психологія і суспільство*. – 2011. – №3(45). – С. 14-21.
9. *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія* / Гончарук Т. В., Гнасевич Н. В., Гурик М. І., Рудакевич О. М., Томахів В. Я., Чигур Р. Ю., Шумка М. Л.; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 255 с.
10. Шумка М., Гончарук Т. *Національно-культурна ідентичність як маркер модернізованого українського суспільства // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6.* – Л.: УБС НБУ, 2013. – 722с. – С. 391-399.
11. Шумка М. *Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності* / Михайлина Шумка // *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 9. Одеса.* – 2016. – С.180-198.
12. Шумка М., Гурик М. *Комунікативна природа символу у культурному просторі* / Михайлина Шумка, Мирослава Гурик // *Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції «Традиції і культура. Феномен діалогу: традиція і сучасність».* – Київ., 2010. – С. 28-31.

•